

Ihmisjäännökset suomalaisissa museoissa

kyselytutkimus säilyttämiseen ja esittelyyn liittyvistä käytännöistä

Proseminaaritutkielma
Turun yliopisto
Arkeologia
2.4.2014
Sofia Paasikivi

Abstrakti

Kyselytutkimuksen kautta on selvitetty ihmisjäännösten säilyttämiseen ja esittämiseen liittyviä käytäntöjä suomalaisissa museoissa. Aineisto on kerätty puolistrukturoidun kyselyn avulla museoalan ammattilaisilta. Kysymykset liittyivät museoiden erilaisiin käytäntöihin, virallisiin linjauksiin, uudelleenhautaukseen, vainajien identifiointiin, minimiyksilömääriin sekä siihen, miten museot kokevat kävijöiden suhtautuvan ihmisjäännösten esittelyyn.

Ihmisjäännösten museointia on Suomessa tutkittu vain vähän, eikä maassamme ole selkeää kansallista ohjeistusta ihmisjäännösten käsittelystä. Suurin osa museoista hyödyntää kansainvälisiä ohjeistuksia sekä suurten ulkomaisten museoiden linjauksia apuna omassa työssään. Selkeän ohjeistuksen puutteen koettiin vaikeuttavan museotyötä ja noin puolet kyselyyn vastanneista museoista koki kansallisen ohjeistuksen tarpeelliseksi.

Asiasanat: *arkeologia, ihmisjäännökset, kyselytutkimus, museologia, tutkimusetiikka, vainajat*

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	2
1.1. Tutkimuksen tavoitteet.....	2
1.2. Tutkimusaiheen taustaa.....	3
2. Aineisto, käsitteet ja metodit.....	4
2.1. Aineisto.....	4
2.2. Käsitteet	5
2.3. Metodit ja tutkimuskirjallisuus	6
3. Ihmisjäännökset tutkielmaan osallistuneissa museoissa	8
3.1. Ihmisjäännösten sijainti museon kokoelmatiloissa tai näyttelyssä	8
3.2. Museoitujen jäännösten uudelleenhautaaminen.....	10
3.3. Minimiyksilömäärät suomalaisissa museoissa.....	11
3.4. Ihmisjäännösten ajoitus ja identifiointi	12
3.5. Museokävijöiden suhtautuminen ihmisjäännöksiin	13
4. Tulokset ja tuleva eettinen ohjeistus	14
5. Lopuksi.....	16
6. Lyhenteet, lähteet ja kirjallisuus	18
Liitteet	

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen tavoitteet

Arkeologisten ihmisjäännösten esittelyyn museoissa liittyy monia eettisiä kysymyksiä ja ammatillisia haasteita. Aihe on sekä tunteita herättävä että ajankohtainen ja siitä käydään keskustelua sekä tieteellisen yhteisön parissa että sanomalehdistössä. Uutisointi on ollut erityisen aktiivista esimerkiksi Englannissa, mutta aihetta on käsitelty myös Suomen mediassa ¹ Ihmisjäännökset saattavat tarjota tärkeää tutkimustietoa ja merkittävää pedagogista arvoa, mutta niihin latautuu myös uskonnollisia, poliittisia ja sosiaalisia merkityksiä, joiden huomioiminen on tärkeää kunnioittavan kohtelun takaamiseksi. Tutkielmassani kartoitan sitä, millaisia käytäntöjä suomalaisissa museoissa tällä hetkellä on ihmisjäännösten esittelyn suhteen, ja millaiset syyt vaikuttavat näiden käytäntöjen taustalla. Pyrin myös selvittämään, mitä tarpeita ja kokemuksia museoalan ammattilaisilla on liittyen ihmisjäännösten esittelystä käytyyn keskusteluun sekä aihetta koskevaan ammatilliseen ohjeistukseen. Lisäksi selvitän, onko suomalaisilla museoilla omia, museoiden sisäisiä ohjeita ihmisjäännösten käsittelylle vai hyödynnetäänkö museotyössä esimerkiksi kansainvälistä ohjeistusta.

Monista muista maista poiketen Suomen lainsäädäntö ei käsittele museoissa sijaitsevien ihmisjäännösten kohtelua. Muinaismuistolaissa (MML 295/1963) mainitaan hautarakenteiden kuuluvan suojeltujen muinaisjäännösten joukkoon, mutta laki ei mainitse erikseen mitään ihmisjäännöksistä näiden hautausten sisällä (MML 1:2). Rikoslaki (39/1889), terveydensuojeluasetus, hautaustoimilaki (457/2003) sekä laki ihmisen elimien, kudoksien ja solujen lääketieteellisestä käytöstä (101/2001) käsittelevät ihmisjäännöksiä sekä hautauksia, mutta mikään näistä laeista ei ota kantaa arkeologisesta kontekstista peräisin olevaan aineistoon (Lapinoja 2011: 15). Tällä hetkellä vireillä on sekä muinaismuistolain uudistus että työryhmä, jonka olisi tarkoitus suunnitella ihmisjäännösten käsittelyä koskevat eettiset ohjeet kotimaisille museoille

¹ Ks. esim. Yle 27.9.2011 http://yle.fi/uutiset/kolttavainajat_palasivat_kotiin/5429347 , New York Times 24.5.2013 http://www.nytimes.com/2013/05/25/arts/design/museums-move-to-return-human-remains-to-indigenous-peoples.html?_r=1& ja The Guardian 25.10.2010 <http://www.theguardian.com/culture/2010/oct/25/museums-human-remains-display>

sekä arkeologeille.² Vaikka Suomessa ihmisjäännösten osuus museoiden kokoelmissa on verrattain pieni eikä maamme museoissa ole yhtä vahvaa traditiota ihmisjäännösten esittelylle kuin esimerkiksi Englannissa, viittaisi aiheesta virinnyt mediakeskustelu siihen, että sen tutkimiselle on kysyntää.

Lähestyn aihetta taustanani arkeologian opinnot. Arkeologiassa ihmisjäännökset ovat yksilöiden lisäksi myös tutkimuksellisesti merkittäviä tietolähteitä. Väistämättä tulkintaani vaikuttaa myös henkilökohtainen käsitykseni siitä, että ihmisjäännösten esittely museoissa on tärkeää sekä tieteellisen yhteisön että museokävijän kannalta. Se tulee aina tehdä tavalla, joka on kunnioittavaa ja merkityksellistä myös vainajaa kohtaan, mutta uskon, että tämä on saavutettavissa huolellisen harkinnan ja suunnittelun avulla.

Haluaisin kiittää kaikkien kyselyyni vastanneiden museoiden henkilökuntaa heidän ajastaan. Erityiskiitokset arkeologi Kati Salolle hänen avustaan ja neuvoistaan tutkielman kanssa.

1.2. Tutkimusaiheen taustaa

Lähes kaikissa kulttuureissa ihmisjäännöksiin liitetään hyvin vahvoja kulttuurisia konsepteja, joiden kunnioittaminen on avain eettiseen tutkimustyöhön. Arkeologien ja museotyöntekijöiden tehtävänä on pyrkiä tarjoamaan tutkimusta ja opetusta tavalla, joka huomioi nämä kulttuuriset konseptit. Tämä edellyttää laajaa ymmärrystä paitsi oman yhteiskunnan normeista, myös sen yhteisön normeista johon vainaja on kuulunut. Monissa tapauksissa vainaja on osa edelleen elävää kulttuuriipiiriä. Tällöin jälkeläiset tulisi ottaa mukaan keskusteluun siitä, miten jäännösten kanssa toimitaan (Morris 2007: 160, Sadongei & Cash 2007: 97-100).

Aihetta leimaa valitettava menneisyys, jonka ymmärtäminen on välttämätöntä, jotta eri kulttuuristen ryhmien ja museoinstituution välille kyetään rakentamaan toimiva yhteistyösuhde. Monet museot ovat historian saatossa olleet osana kolonialistisen maailmankuvan luomista ja usein ihmisjäännökset ovat olleet esillä vahvistamassa rasistista maailmankuvaa ja vääristyneitä valtasuhteita. Alkuperäisväestön oikeutta vainajien hau-

² Työryhmä: Maria Lahtinen, Heli Maijanen, Ulla Moilanen, Sirpa Niinimäki, Anni-Helena Ruotsala, Kati Salo ja Juha Tuukkanen. (Moilanen:2014) Myös tutkielman kirjoittaja osallistuu työryhmän toimintaan.

taamiseen ei ole kunnioitettu ja ihmisjäännösten esittely museoissa on ollut tieteen tekemisen sijasta poliittinen valtakeino (mm. Sadongi & Cash: 2007: 97, Morris 2007: 151-156). Nykyisinkin vainajan jälkeläisten ottamista mukaan prosessiin saatetaan epäröidä, sillä heidän vaatimustensa pelätään estävän tieteellisen tutkimuksen toteuttamista. Avoin keskustelu ja kulttuuristen ryhmien aktiivinen osallistuminen arkeologisen kulttuuriperinnön vaalimiseen kuitenkin edistää myös tutkimusta (Sadongi & Cash 2007: 97-100). Monissa maissa virinnyt eettinen keskustelu on parantanut kulttuuristen ryhmien mahdollisuuksia saada vainajansa takaisin haudattavaksi omien tapojensa mukaisesti. Suomessa vastaavaa keskustelua on käyty esimerkiksi saamelaiden jäännöksistä, joita on kerätty museoiden kokoelmiin 1800-1900-luvuilla (Harlin 2008: 70-71).

Kunnioittavan kohtelun tulee aina olla perusoletus, joka suodaan jokaiselle vainajalle riippumatta siitä, kuuluuko vainaja elävän kulttuuripiiriin vaikutukseen vai ei. Täytyy myös muistaa, että arkeologien tulkinta siitä, mihin kulttuuripiiriin vainaja on kuulunut, perustuu materiaaliin löytöihin. Hautautapa ei nykyisinkään aina heijasta niitä käsityksiä, joita yksilöllä itsellään on elämänsä aikana ollut. Kulttuurien monimuotoisuuden vuoksi ei ole olemassa vain yhtä kunnioittavan käsittelyn muotoa. Tämän vuoksi on mielestäni tärkeää tukea museotyötä ohjeistuksella, mutta jättää lakeihin ja ohjeistuksiin myös liikkumavaraa, joka antaa mahdollisuuden kohdella vainajia yksilöllisesti tilanteen mukaan.

Maailmalla monilla museoilla on joko kansalliset tai instituution omat eettiset ohjeistukset siitä, miten ihmisjäännöksiä käsitellään ja esitellään. Suomessa kansallista ohjeistusta ei vielä ole. Kansainvälistä ohjeistusta tarjoaa ICOM (International Council of Museums), jonka ohjeistukset ihmisjäännösten kohtelusta ovat kaikkien neuvoston jäsenten toiminnan pohjalla (ICOM: Code of Ethics for Museums: 2:5, 3:7, 4:3 ja 4:4).

2. Aineisto, käsitteet ja metodit

2.1. Aineisto

Pääasiallisena lähteenä työssäni hyödynnän museoalan ammattilaisten kokemuksia siitä, millaisia erilaisia käytäntöjä suomalaisissa museoissa on ihmisjäännöksiin liittyen.

Näillä käytännöillä tarkoitan esimerkiksi sitä, onko museossa sijainneita vainajia uudelleenhaudattu ja ovatko ihmisjäännökset museon kokoelmatiloissa vai esillä näyttelyssä ja johtuuko jäännösten sijoittaminen kokoelmatiloihin nimenomaan siitä, että kyse on ihmisjäännöksistä.

Tiedot on kerätty sähköpostitse lähetetyllä kyselyllä³ museoilta, joiden omiin kokoelmiin kuuluu tai on kuulunut ihmisjäännöksiä. Museot tavoitettiin museoalan ammattilaisille suunnattujen valtakunnallisten kanavien, kuten Museoposti- ja Arkeologi-lista -sähköpostilistojen kautta. Näin ollen on mahdollista, että kokonaisotoksen ulkopuolelle on jäänyt joitain yksittäisiä museoita, joiden kokoelmissa on ihmisjäännöksiä, mutta jotka eivät seuraa kyseisiä tietokanavia tai joilla ei ole ollut resursseja kyselyyn vastaamiseen.

Tavoitin yhteensä 20 museota, jotka ilmoittivat, että heillä on kokoelmissaan ihmisjäännöksiä. Näistä 17 vastasi lähettämäni tarkempaan kyselyyn aiheesta ja vastanneista museoista neljä halusi osallistua tutkielmaan anonymisti. Näihin neljään museoon viittaa työssäni nimillä Museo 1, Museo 2, Museo 3 ja Museo 4. Muihin kyselyyn osallistuneisiin museoihin viittaa museoiden nimillä. Museot edustavat pääasiallisesti kulttuurihistoriallisia museoita, joista monet toimivat kunnallisella tai maakunnallisella tasolla.⁴ Joukossa on kuitenkin myös luonnontieteellisiä museoita, taidemuseoita ja erikoismuseoita.

Koska vakiintuneiden käytäntöjen syntyminen museon sisälle edellyttää nähdäkseni sitä, että museo on aktiivisesti tekemisissä ihmisjäännösten kanssa, olen päättänyt käsitellä ainoastaan sellaisia suomalaisia museoita, joissa on ihmisjäännöksiä osana museon omia kokoelmia. En siis käsittele museoita, joissa ihmisjäännöksiä on ollut lainassa jostakin toisesta museosta esimerkiksi vaihtuvan näyttelyn yhteydessä.

2.2. Käsitteet

Käytän työssäni sanaa *ihmisjäännökset* yleisemmin käytetyn *ihmisjäänteet*-sanan sijaan. Carpelan (2005: 50) huomauttaa että *jäännös* on arkeologiassa perinteisesti käytetty

³ Ks. Liite 1.

⁴ Ks. Taulukko 1, s. 9.

termi, jolla tarkoitetaan säilynyttä osaa muutoin kadonneesta kokonaisuudesta. Jäänne-
sana puolestaan viittaa esimerkiksi biologiseen lajiin tai ominaisuuteen, joka edustaa
muutoin täysin kadonnutta kantaa. *Ihmisjäännös*-sanalla tarkoitan ihmisruumiin osia
kuten luita, muumioituneita ruumiinosia tai kokonaan muumioituneita vainajia. Vaikka
esimerkiksi yksittäisten irtohampaiden ja hiusten voidaan katsoa kuuluvan
ihmisjäännöksiin, olen päättänyt rajata ne työni ulkopuolelle, sillä niiden säilyttämiseen
ei yleensä liity samoja kulttuurisia merkityksiä kuin muihin edellä mainittuihin
ihmisjäännöksiin.

Aineistossani on arkeologisten kokoelmien lisäksi mukana myös museoita, joiden
näytteet ovat peräisin esimerkiksi lääketieteellisestä kontekstista. Tutkielmassani
käsitellään siis myös vainajia, joita ei ole koskaan haudattu eikä näin ollen myöskään
kaivettu esiin osana arkeologisia tutkimuksia. Puhun myös lyhyesti vainajien
jälkeläisistä. Tällä viitataan jälkeläisiin (eng. descendants), jotka kokevat kuuluvansa
vainajan kanssa samaan kulttuuripiiriin ja näkevät vainajan omalle kulttuuri-
identiteetilleen merkittävänä esi-isänä. Kyse on siis geneettisen perimän sijaan
kulttuurisesta yhteenkuuluvuudesta (McManamon 2006: 55). Tästä syystä käytän myös
käsitettä ”kulttuurinen ryhmä” sen sijaan että puhuisin etnisistä ryhmistä, sillä koen että
sana ”etninen” viittaa nimenomaan geneettiseen periytyvyyteen.

2.3. Metodit ja tutkimuskirjallisuus

Olen kerännyt tiedot kyselyllä eli puolistrukturoidulla teemahaastattelulla. Se on
haastattelumuoto, jossa toistuvat samat teemat ja aiheet, mutta kysymysten järjestys
sekä muotoilu vaihtelevat. Strukturoituja haastatteluja pidetään yleisesti neutraalimpina
ja haastattelijan vaikutus haastateltavaan koetaan niissä vähäisempänä kuin
puolistrukturoiduissa haastatteluissa (Ruusuvuori & Tiittula 2005: 11).
Puolistrukturoitu haastattelumalli soveltuu kuitenkin paremmin kvalitatiiviseen
tutkimukseen, jossa haastateltavilta toivotaan laajoja ja kuvailevia vastauksia.
Aineiston monimuotoisuuden ja tutkimuskysymyksen asettelun vuoksi koin, että
laajojen ja kertovien vastauksien mahdollistaminen on välttämätöntä. Kaikkien
kyselyjen pohjana olleet peruskysymykset⁵ pysyivät kuitenkin pääosin samana.

⁵ Ks. Liite 1.

Metodologisena oppaana olen hyödyntänyt kokonaisuudessaan tutkimushaastatteluja käsittelevää teosta *Haastattelu – tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* (toim. Ruusuvuori & Tiittula) ja erityisesti Liisa Tiittulan, Anna Rastan sekä Johanna Ruusuvuoren kirjoittamaa artikkelia *Kasvokkaisesta vuorovaikutuksesta tietokonevälitteiseen viestintään – Virtuaalihaastattelun näkymiä*. Sähköpostitse tehtyihin haastatteluihin tulee suhtautua kriittisesti, sillä ne eivät välitä viestin kannalta monesti merkityksellisiä ilmeitä, eleitä ja äänenpainoja (Tiittula *et al.* 2005: 269-270). Työni keskiössä eivät kuitenkaan ole yksittäisten museotyöntekijöiden mielipiteet ja asenteet, vaan alalla yleisemmin vallitsevat käytännöt. Paul Ten Haven (2008: 8) mukaan haastatteluaineistoa voi hyödyntää joko tutkimuksen resurssina tai sen aiheena. Tutkielmassani haastatteluaineisto toimii nimenomaan resurssina ja tapana kerätä tietoa, ei itse tutkimuksen kohteena. Tästä syystä olen myös päättänyt museoihin viitatessani viitata sähköpostilla saamiini vastauksiin museon, en yksittäisen vastaajan nimellä. Koen että yksittäisen vastaajan nimen nostaminen esiin viitetiedoissa saattaisi antaa käsityksen siitä, että tarkastelen hänen mielipiteitään enkä museoiden käytäntöjä. Ainoastaan kysymyksissä 10 ja 11 korostuu vastaajan oma kokemus.⁶ Kysymysten yhteydessä kuitenkin kannustettiin siihen, että niihin vastaamassa olisi useampikin henkilö samasta museosta.

Puolistrukturoitu muoto aiheutti kuitenkin kyselyn yhteydessä myös ongelmia vastausten aste-eroja tulkittaessa. Esimerkiksi kysymykseen siitä, kaivattaisiinko museoalalla selkeää kansallista ohjeistusta ihmisjäännösten käsittelyyn, osa vastasi ”ehkä”. Nämä välimaastoon lukeutuvat vastaukset olen pyrkinyt erottamaan omaksi osakseen. En siis lue niitä sen puoleen myöntäviksi kuin kieltäviksikään, enkä käsittele niitä tässä työssä. Tutkielmaa lukiessa tulee myös ottaa huomioon, että lukumäärät ovat vain antamassa yleiskuvaa eikä keräämäni aineisto sovellu kvantitatiivisen analyysin tekemiseen. Tämän työn pohjalta ei siis tulisi tehdä päätelmiä siitä, kuinka yleisiä erilaiset käytännöt ovat.

Lisää haastetta toi kyselytutkimukselle tyypillinen tutkimuskysymyksen muuttuminen. Tarkoituksenani oli käsitellä ihmisjäännösten ajoituksen vaikutusta niiden esittelyyn museoissa. Saamani vastaukset kuitenkin ohjasivat minut laajentamaan

⁶ Ks. Liite 1.

tutkimuskysymystäni. Käsittelen edelleen myös ihmisjäännösten ajoituksen merkitystä niiden esittelylle, mutta kysymys ei ole enää työni keskiössä.

Museoituja ihmisjäännöksiä on Suomessa tutkittu verrattain vähän, joten työni taustalla on muutamien kotimaisten artikkelien ja tutkielmien lisäksi ulkomaisia artikkelikokoelmia, joista pääasiallisena oppaana käytän teosta *Human Remains – Guide for Museums and Academic Institutions* (edit. Cassman, Odegaard & Powell, 2007), johon on kerätty eri kirjoittajilta sekä konkreettisia ohjeita museotyöhön että eettistä pohdintaa eri näkökulmista. Teos käsittelee aihetta pääasiassa Yhdysvaltojen näkökulmasta, mutta monet asiat ovat sovellettavissa myös kansainvälisellä tasolla. Tukenani on myös UNESCO:n kustantama *Human Remains and Museum Practice* –artikkelikokoelma (edit. Lohman & Goodnow, 2006). Sen artikkelit käsittelevät ihmisjäännösten museointia ja tutkimista useamman eri maan näkökulmista tapaustutkimusten kautta.

3. Ihmisjäännökset tutkielmaan osallistuneissa museoissa

3.1. Ihmisjäännösten sijainti museon kokoelmatiloissa tai näyttelyssä

Kyselyyn vastanneista museoista kuudessa aineisto koostui nimenomaan arkeologisesta aineistosta kun taas yhdeksässä tapauksessa ihmisjäännökset olivat pääosin peräisin muista konteksteista. Kahdessa museoista ihmisjäännökset ovat peräisin sekä arkeologisesta että muusta kontekstista. Muu konteksti sisältää tässä tapauksessa lääketieteellisten näytteiden kuten anatomiseen opetukseen käytettyjen kallojen tai alkoholiin säilöttyjen pehmytkudoksenäytteiden lisäksi myös museolöydöt eli museon kokoelmista löytyvät, kontekstittietoja vailla olevat ihmisjäännökset joiden alkuperää ei enää tunneta. Lisäksi muuhun kontekstiin kuuluvat ihmisluista valmistetut kulttuurihistorialliset artefaktit, jotka ovat kulkeutuneet museoon pääasiassa kulttuuriantropologisen, eivätkä arkeologisen tutkimuksen tuloksena. Tällaisia esineitä ovat esimerkiksi ihmisen reisiluusta valmistetut puhallinsoittimet (VK4833:195, VK4830:15 ja 1VK4830:16) sekä pääkallosta tehty juomamalja (VK4883:82), jotka kuuluvat Kulttuurien museon kokoelmiin.

Seuraavaan taulukkoon on merkitty kontekstin lisäksi myös se, ovatko ihmisjäännökset tällä hetkellä esillä näyttelyssä vai museon kokoelmatiloissa. Seitsemässä museossa ihmisjäännöksistä osa on esillä näyttelyssä, osa puolestaan kokoelmatiloissa.

Taulukko 1: Ihmisjäännökset tutkielmaan osallistuneissa museoissa

MUSEO	ARKEOLOGINEN KONTEKSTI	MUU KONTEKSTI	KOKOELMA- TILOISSA	ESILLÄ NÄYTTELYSSÄ
Aboa Vetus & Ars Nova	X		X	
Helsingin kaupunginmuseo	X		X	
Helsingin yliopistomuseo		X	X	X
Hiekan taidemuseo		X		X
Iisalmen luontomuseo		X		X
Kulttuurien museo	X	X	X	
Museo 1		X	X	
Museo 2		X		X
Museo 3	X		X	X
Museo 4		X	X	X
Pohjois-Pohjanmaan museo	X	X	X	X
Porvoon museo		X	X	
Satakunnan museo	X		X	X
Tampereen luonnontieteellinen museo		X	X	
Turun Museokeskus	X		X	X
Raahen museo		X	X	X
Rauman museo	X		X	

Museoista kymmenellä on tällä hetkellä ihmisjäännöksiä näyttelyssä, mutta näiden lisäksi kolme museota kertoi, että ihmisjäännöksiä on ollut esillä museoiden aikaisemmissa näyttelyissä. Jäännösten siirtämistä näyttelystä kokoelmatiloihin perusteltiin museologisilla syillä, kuten niiden irrallisuudella muusta näyttelystä. Esimerkiksi Aboa Vetus & Ars Nova –museon (sähköposti 20.1.2014) alueelta löytynyt leukaluun fragmentti oli osa museon perusnäyttelyä, mutta siirrettiin museon kokoelmiin, sillä se koettiin näyttelykerronnan kannalta irralliseksi. Vanhojen perusnäyttelyiden uusiminen ja sen yhteydessä käyty aktiivinen keskustelu esillä olevien ihmisjäännösten pedagogisesta ja museologisesta lisäarvosta tuli esille useiden museoiden vastauksissa, myös niissä joissa ihmisjäännöksiä on yhä esillä. Mielestäni tämä heijastaa myös

kansainvälistä suuntaa siitä, että museot pohtivat yhä tarkemmin sitä, millaisin perustein ihmisjäännökset asetetaan esille.

Museologisten syiden ohella yksi syy jäännösten siirtämiseen pois näyttelystä oli yksinkertaisesti niitä käsittelevän näyttelyn päättymisen. Ainostaan Iisalmen luontomuseo (sähköposti 9.1.2014) ilmoitti poistaneensa näytteiltä ”yhden ihmisen jäännökset sekä kaksi syntymätöntä ihmisen sikiötä” nimenomaan eettisten ja uskonnollisten syiden vuoksi. Kyseiset ihmisjäännökset uudelleenhaudattiin. Myös muissa kyselyyn vastanneissa museoissa ihmisjäännöksiä on saattanut olla esillä museoiden pitkän historian aikana, mutta monessa tapauksessa nykyisellä henkilökunnalla ei ollut tarkkaa tietoa varhaisemmista näyttelyistä. Kaikista vastanneista museoista kolmessatoista on tämänhetkisen tiedon mukaan ollut ihmisjäännöksiä esillä jossakin vaiheessa.

Niistä kolmesta museosta, joissa ihmisjäännökset ovat nykytiedon mukaan aina olleet ainoastaan kokoelmissa, vain Helsingin kaupunginmuseo (sähköposti 19.11.2013 ja 17.12.2013) perusteli valintaa pääasiallisesti museoeettisillä syillä. Muita aineistossa esiin tulleita perusteluja ihmisjäännösten pitämiseen museon kokoelmissa olivat esimerkiksi konservointisyyt sekä se, ettei museossa ollut järjestetty ihmisjäännöksiin liittyvää näyttelyä. Lisäksi esimerkiksi Rauman museo (sähköposti 23.1.2014) ilmaisi vastauksessaan, että jäännösten esittely vaatisi arkeologisia ihmisjäännöksiä koskevan yleisen linjan selvittämistä. Nykyisellään tällainen yleinen linjaus kuitenkin puuttuu, mikä asettaa haasteita museotyössä tehtäville päätöksille.

3.2. Museoitujen jäännösten uudelleenhautaaminen

Vastanneista museoista yhteensä viisi ilmoitti, että museossa sijainneita jäännöksiä on uudelleenhaudattu. Helsingin kaupunginmuseo (sähköposti 19.11.2013) ilmoitti, että museolla säilytetään Helsingin Senaatintorin kaivauksien yhteydessä löydettyjä vainajia, jotka tullaan todennäköisesti hautaamaan tutkimusten jälkeen. Näitä jäännöksiä ei kuitenkaan ole liitetty osaksi museon kokoelmia. Myös Turun Museokeskuksen (sähköposti 20.1.2014) kokoelmiin kuuluu vainajia, joista ainakin osa tullaan uudelleenhaudamaan mahdollisten tutkimusten jälkeen.

Monissa maissa erityisesti tutkimuksen jälkeinen uudelleenhautaus on aktiivisen

keskustelun aihe (mm. Stutz 2007, Salo & Kivikero 2010: 23-25). Uudelleenhautaus ei ole kuitenkaan ongelmatonta, sillä se estää esimerkiksi tutkimuksen toistamisen. Lisäksi uudelleenhautaukseen liittyy jo aiemmin mainittu ongelma siitä, ettemme voi varmuudella tietää millaista ajatusmaailmaa vainaja edusti tai edes sitä mihin kulttuuri-
piiriin hän kuului. Toisaalta uudelleenhautaus nähdään myös vahvana vastaparina ihmisjäännösten museoimiselle, vaikka on mahdollista löytää myös muunlaisia ratkaisuja. Kati Salo ja Hanna Kivikero painottavat artikkelissaan *Ihmisjäännösten käsittelyn etiikkaa*, että avoimella keskustelulla on mahdollista löytää eri osapuolia tyydyttäviä kompromisseja myös uudelleenhautaamisen suhteen. Esimerkkinä artikkelissa mainitaan Turun Julinin tontilta löydetty 1500-1600-luvun vainajat, jotka muodostavat yhden Suomen merkittävimmistä luukokoelmista. Ne sijoitettiin samalle paikalle rakennettuun Pyhän hengen kappeliin, jossa ne ovat uudelleenhaudattuina mutta myös tutkijoiden tavoitettavissa (Salo & Kivikero 2010: 24). Myös saamelaismuseo Siidan kokoelmissa sijaitsee ihmisjäännöksiä. Näiden aiemmin Helsingin yliopiston kokoelmiin kuuluneiden jäännösten näkemiseen on mahdollista hakea tutkimuslupaa (Salo & Kivikero 2010: 24). Luonnollisesti tällaiset järjestelyt eivät aina ole mahdollisia, mutta maahautausta ei tarvitse nähdä ainoana mahdollisena toimintatapana silloinkaan kun jäännökset halutaan uudelleenhaudata.

Aktiivinen tutkimus on usein mainittu kriteeri ja perustelu sille, miksi jäännökset museoidaan tai pyritään muulla tavoin säilyttämään maahautauksen sijaan. Suomessa hyväkuntoisia arkeo-osteologisia luukokoelmia on vain vähän mutta niihin kohdistuu runsaasti tutkimusta (Salo & Kivikero 2010: 23). Tutkimus itsessään ei kuitenkaan vielä riitä, vaan erityisesti kansainvälisessä ohjeistuksessa painotetaan tutkimustiedon julkaisua ja sitä, että tutkimuksilla saavutettu hyöty saadaan mahdollisimman laajaan käyttöön (mm. Alfonso & Powell 2007: 7-12).

3.3. Minimiyksilömäärät suomalaisissa museoissa

Suomessa ihmisjäännöksistä koostuvat kokoelmat ovat verrattain harvinaisia ja arkeologisia hautakaivauksia tehdään vain vähän (Salo & Kivikero 2010: 25). Esimerkiksi Englannissa museot ovat pyrkineet selvittämään niissä sijaitsevien vainajien lukumäärää. Yksistään *Museum of Londonin* kokoelmissa on arviolta noin 17 000

yksilöä (Lohman 2006a: 14). Suomesta vastaavia minimiyksilömääriä⁷ ei ole tiedossa kaikista museoista. Kyselyyn vastanneista museoista kymmenessä vainajien lukumäärä oli alle kymmenen. Näissä tapauksissa minimiyksilömäärän arvioiminen oli helppoa, mutta neljä museota ilmoitti, että yksilömäärän tarkempi arviointi on nykyisellään mahdotonta. Syinä tähän olivat esimerkiksi aineiston koostuminen erittäin fragmentoituneista luunkappaleista sekä vanhojen kokoelmien puutteelliset tiedot. Esimerkiksi Helsingin yliopistomuseossa (sähköposti 22.1.2014) sijaitsee 1800-1900-lukujen vanhoja kokoelmia, joita ei ole luetteloitu ja joiden sisällöstä ei siksi ole tarkkaa tietoa. Museon edustajan mukaan museon kokoelmissa saattaisi olla jäännöksiä jopa viideltäkymmeneltä eri vainajalta, mutta monissa tapauksissa kyse on esimerkiksi tämän tutkielman ulkopuolelle jäävistä hammasnäytteistä.

Vastanneista museoista ainoastaan Helsingin kaupunginmuseo (sähköposti 19.11.2013 ja 17.12.2013) ilmoitti, että museossa ei tulla todennäköisesti asettamaan ihmisjäännöksiä näyttelyyn. Tässäkin vastauksessa kuitenkin korostettiin sitä, ettei ihmisjäännösten esittely ole täysin poissuljettua, jos sille on vahvat museologiset perusteet. Yksi vaihtoehtoinen tapa esitellä ihmisjäännöksiä on multimedia. Valokuvat, videokuva tai 3D-mallit mahdollistavat erilaiset ratkaisut ja ovat apuna myös silloin, kun jäännöksiä ei voi esimerkiksi konservointisystä asettaa esille. Eettisiä ongelmia nämäkään tavat eivät täysin poista. Artikkelissaan *Why and When Do Human Remains Matter: Museum Dilemmas* Katharine Goodnow (2006: 18) korostaa, että myös kipsivalokset tai muut luista tehdyt kopiot saattavat olla aivan yhtä ongelmallisia kuin itse ihmisjäännöksetkin. Joissain tapauksissa itse kopion tekeminen saatetaan kokea loukkaavaksi ja toisaalta myös kopio koetaan vainajan representaatioksi, jolloin esittelyyn liittyvät ongelmat eivät myöskään poistu (ks. esim. Martin 2006: 33-41). Kopiot, valokuvat ja tietokone-mallinnokset ovat erinomainen apukeino tilanteessa, jossa jäännösten konservointi ei salli niiden esittelyä, mutta ne eivät välttämättä ratkaise eettisiä kysymyksiä.

3.4. Ihmisjäännösten ajoitus ja identifiointi

Esihistoriallisia ihmisjäännöksiä on tutkielmaan osallistuneista museoista viidessä, joista kaikki korostivat, että esihistoriallisten ihmisjäännösten kanssa toimitaan samoin

⁷ Minimiyksilömäärä (eng. minimum number of individuals eli MNI) tarkoittaa vainajien vähimmäismäärää. Luumateriaalin luonteen vuoksi maksimiyksilömäärän selvittäminen ilman tarkkoja DNA-tutkimuksia saattaa olla haasteellista.

kuin historiallistenkin. Usein kuitenkin historiallisen ajan ihmisjäännösten esittely koetaan alan kirjallisuudessa ongelmallisemmaksi. Tämä näkyy erityisesti silloin, kun vainajan henkilöllisyys on tiedossa tai tavoitettavissa historian tutkimuksen keinoin (ks. esim. Holyoak 2006:91). Anonyymien ja tunnettujen vainajien välille tehtävä jako on ymmärrettävissä sekä jälkeläisten että vainajan yksityisyydensuojan kannalta.

Vastanneista museoista neljä ilmoitti, että heidän kokoelmissaan on historiallisen ajan ihmisjäännöksiä, joiden kohdalla vainajien henkilöllisyys ei ole tiedossa, mutta sen selvittäminen saattaisi olla mahdollista. Museoista ainoastaan kahdella on kokoelmissaan ihmisjäännöksiä, joiden henkilöllisyys on tiedossa. Museo 3:n (sähköposti 16.1.2014) tapauksessa kyse on onnettomuuden yhteydessä irronneesta kallonsirpaleesta, joka on lahjoitettu muun tapahtuneeseen liittyneen materiaalin yhteydessä museolle. Kallonsirpaleen omistaja selvisi itse onnettomuudesta ja eli vielä joitain vuosia tapaturman jälkeen. Omaisat lahjoittivat onnettomuuteen liittyvää aineistoa museolle noin neljäkymmentä vuotta tapahtuneen jälkeen, mutta kallonsirpale ei ole koskaan ollut esillä museon näyttelyssä. Museo 4:n (sähköposti 26.3.2014) kokoelmissa puolestaan on ollut kallo, joka päädyttiin luovuttamaan vainajan omaisille. Museossa sijaitsee edelleen ainakin yksi ihmisen kallo, jonka henkilöllisyys on tiedossa.

3.5. Museokävijöiden suhtautuminen ihmisjäännöksiin

Ihmisjäännösten esittelyssä museoissa tulee huomioida myös kävijät ja heidän kokemuksensa näyttelystä. Haastatelluista museoista kolme mainitsee ihmisjäännösten herättäneen kävijöissä aivan erityistä kiinnostusta ja henkilökunnalle asti on kantautunut pääosin positiivisia kommentteja tai kiinnostuksen herättämiä lisätiedusteluja. Kolmessa museossa palautetta on saatu sekä puolesta ja vastaan; osa kävijöistä on kokenut esillä olevat ihmisjäännökset poikkeuksellisen kiinnostaviksi, toisissa ne ovat saattaneet herättää pelkoa.

Kuolema on yhteiskunnassamme piilossa sairaaloissa ja hoitolaitoksissa ja se saatetaan kokea vieraaksi ja pelottavaksi asiaksi. Toisaalta tulee muistaa, että joihinkin kulttuureihin kuuluu myös vahva käsitys kuolleesta ihmisruumiista pyhänä asiana joka

ei kuulu museoon.⁸ Maailmassa, jossa museoiden on palveltava monikulttuurista kävijäkuntaa, tulee huomioida myös ne kävijät, jotka eivät halua kohdata ihmisjäännöksiä museoissa. Kävijöille tulee selkeästi kertoa näyttelyn sisällöstä ja ihmisjäännökset olisi hyvä sijoittaa niin, että ne ovat erillisessä tilassa tai muuten esillä tavalla, joka mahdollistaa näyttelyyn tutustumisen ilman että on pakotettu näkemään vainajia (Salo & Kivikero 2010: 24). Vastanneista museoista esimerkiksi Museo 2 (sähköposti 20.1.2014) ilmoitti, että jäännökset on sijoitettu näyttelyyn tavalla, joka mahdollistaa muun näyttelyn kiertämisen ilman, että kävijä joutuu välttämättä kohtaamaan ihmisjäännöksiä.

Niistä museoista, joissa ihmisjäännöksiä on ollut esillä joko nykyisissä tai aikaisemmissa näyttelyissä, viisi ei ollut saanut asiakkailta mitään palautetta ihmisjäännöksiin liittyen. Tampereen luonnontieteellinen museo (sähköposti 19.2.2014), jossa ihmisjäännöksiä ei ole ollut esillä vaan ne ovat olleet ainoastaan museon kokoelmissa, mainitsi, että kävijätutkimuksen yhteydessä asiakkaat olivat toivoneet näkevänsä museossa enemmän ihmisjäännöksiä.

Tämän tutkielman pohjalta ei voida vielä vetää suuria johtopäätöksiä siitä, miten suomalaiset museokävijät suhtautuvat ihmisjäännöksiin museoissa, mutta pääasiallisesti aineistoni museot olivat kokeneet palautteen joko positiiviseksi tai neutraaliksi kiinnostukseksi jäännöksiä kohtaan. Kahdestatoista museosta vain kolme on saanut kävijöiltä negatiivista palautetta aiheesta. Kävijöiden suhtautumisen kartoittaminen edellyttää kuitenkin laajemman tutkimuksen toteuttamista, sillä kaikki palaute ja mielipiteet eivät aina kantaudu henkilökunnalle asti. Oman aineistoni pohjalta välittyi kuitenkin museoiden käsitys siitä, että kävijät ovat kiinnostuneita ihmisjäännöksistä ja melko harva kävijä kokee jäännökset pelottaviksi tai niiden esittämisen museossa asiattomaksi.

4. Tulokset ja tuleva eettinen ohjeistus

Vastauksissa ei mielestäni esiintynyt viitteitä siitä, että Suomen museokentällä olisi merkittäviä ongelmia ihmisjäännösten kunnioittavaan kohteluun tai museoeettisiin

⁸ Ks. esim. Daily Mail 1.11.2010 <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1323443/Museum-displays-human-remains-covered-fear-offending-pagans.html>

kysymyksiin liittyen. Kyselyn viimeisiin, subjektiivisempia kokemuksia kartoittaviin kysymyksiin vastanneet museoiden edustajat kokivat, että Suomen museokentällä ihmisjäännöksiin suhtaudutaan kunnioittavasti. Tästä huolimatta seitsemästätoista kyselyyn vastanneesta museosta yhdeksän oli sitä mieltä, että kansallinen ohjeistus sekä laajempi keskustelu ja koulutus aiheesta olisi tarpeellista. Tätä ei mielestäni tule nähdä epäluottamuslauseena, vaan tärkeänä ennaltaehkäisevänä toimenpiteenä sekä kannanottona merkittävään museoeettiseen kysymykseen. Aihe on arka ja tunnepitoinen, mikä näkyy myös siinä, että osa museoista halusi osallistua tutkielmaan anonymisti. Kansallinen ohjeistus voisi antaa myös museoille lisää itseluottamusta ja varmuuden siitä, mikä on ammattieettisesti hyvä tapa toimia ihmisjäännösten kanssa.

Niistä kahdessatoista museosta, joissa ihmisjäännöksiä on ollut esillä yhdeksän korosti, että päätös ihmisjäännösten esittelystä tai esittelemättä jättämisestä tehdään museossa aina tapauskohtaisen harkinnan perusteella. Kolme muuta museota eivät uskoneet, että kysymys tulee heidän museossaan enää uudelleen ajankohtaiseksi, sillä he eivät pitäneet todennäköisenä, että museon kokoelmiin tulee enää tulevaisuudessa ihmisjäännöksiä. Suurimmalla osasta museoista ei toistaiseksi ole omaa virallista linjausta ihmisjäännöksiin ja niiden esittelyyn liittyen, vaan ne ilmaisivat hyödyntävänsä kansainvälistä ohjeistusta tapauskohtaisen harkinnan tukena. Toisaalta esimerkiksi Rauman museo (sähköposti 23.1.2014) mainitsi, että aihetta tullaan käsittelemään museon tulevassa kokoelmaohjelmassa.

Suomalaiset museot ovat olleet mukana toteuttamassa myös uudelleenhautauksia. Uudelleenhautauksia ei kuitenkaan ole aina toteutettu maahautauksena, ja tutkimuksen kannalta merkittävien vainajien kohdalla onkin muutamissa tapauksissa onnistuttu löytämään kompromisseja, joiden avulla uudelleenhautaus voidaan toteuttaa tavalla, joka mahdollistaa myös tutkimuksen jatkumisen. Toinen tutkielman myötä esille tullut asia oli myös se, ettei ole olemassa tarkkaa tietoa siitä, montako yksilöä Suomen museoissa kaiken kaikkiaan sijaitsee. Kaikkien museoiden kohdalla minimiyksilömäärän selvittäminen ei kenties ole edes mahdollista aineiston luonteen vuoksi, mutta jonkinlaisen kattavan arvion tekeminen hyödyttäisi varmasti tulevaa tutkimusta.

ICOMin ohjeistuksen lisäksi monet suomalaiset museot hyödyntävät muiden maiden museoiden julkaisemia eettisiä linjauksia.⁹ Vaikka monilla ulkomaisilla museoilla on omat, museokohtaiset linjauksensa on tapauskohtaisen harkinnan merkitys vahvasti läsnä myös ulkomaisessa kirjallisuudessa (mm. Alfonso & Powell 2007: 5-7, Morris 2007: 156). Jack Lohman korostaa, että museoiden tulisi myös avoimesti omilla internet-sivuillaan julkaista omat eettiset linjauksensa (Lohman 2006b: 22). Omien ohjeistusten puuttuessa olisi sivuille hyvä laittaa näkyviin esimerkiksi ne kansainväliset ohjeistukset, joita museo noudattaa. Näiden ohjeiden noudattaminen on usein mainittu myös suomalaisten museoiden toimintasuunnitelmissa, mutta niiden tulisi olla myös internet-sivuilta helposti löydettävissä.

Aihetta käsittelevä tutkimuskirjallisuus korostaa vahvasti eettisen ohjeistuksen olemassaolon merkitystä (Alfonso & Powell 2007: 7-12). Vaikka kansainvälinen ohjeistus on monin paikoin sovellettavissa myös Suomeen, on aiheesta käydyssä keskustelussa korostettu myös kansallisen ohjeistuksen merkitystä (Lipponen 2010: 1). Kansallisen ohjeistuksen hyötynä on mahdollisuus huomioida Suomea koskevia erityiskysymyksiä, kuten saamelaisvainajien käsittelyä. Henkilökohtaisesti uskon, että kansallisen ohjeistuksen luominen on myös tärkeä ja kaivattu keskustelunavaus aiheen vaikutuksesta kotimaisella kentällä ja se antaa lisää painoarvoa museoissa tehtävälle työlle.

5. Lopuksi

Tulevaisuudessa olisi hedelmällistä selvittää suomalaisten museokävijöiden suhtautumista ihmisjäännöksiin ja niiden esittelyyn museoissa. Tämä tutkimus tulisi kuitenkin suunnata mahdollisimman laajalle yleisölle. Esimerkiksi Englannissa vastaavien tutkimusten ongelma on usein ollut se, että kyselyt on usein toteutettu museoissa, joissa ihmisjäännöksiä on esillä (Swain 2006: 98). Näin ollen kyselyyn on vastannut monia ihmisiä, jotka ovat jo kenties tehneet tietoisin valinnan mennä katsomaan ihmisjäännöksiä. Englannissa aihetta on kuitenkin tutkittu muuten laajasti,

⁹ Esimerkiksi British Museumin eettinen ohjeistus löytyy osoitteesta:
<https://www.britishmuseum.org/pdf/20070707ethics%20policy.pdf>

esimerkiksi vuonna 2001 perustetun *Working Group on Human Remains* –työryhmän toimesta.¹⁰

Lisäksi näkisin tärkeänä sen, että Suomessa selvitettäisiin museoissa sijaitsevien vainajien minimiyksilömäärä. Tämä antaisi paremman käsityksen siitä, millainen Suomen museokentän tilanne on verrattuna muihin maihin. Myös konservoinnin ja arkeo-osteologisen tutkimuksen kannalta olisi hyödyllistä tietää aineiston tarkempi määrä, kunto sekä tutkimuspotentiaali. Samalla voisi kartoittaa sitä, millaisia säilytysratkaisuja suomalaisissa museoissa on.

Vaikka ihmisjäännösten käsittelylle on olemassa lukuisia kansainvälisiä ohjeistuksia, on museokentällä mielestäni tilausta myös kansalliselle ohjeistukselle. Kokemuksemme ihmisjäännöksistä ja vainajien suhteesta elävien maailmaan on kuitenkin vahvasti kulttuurisidonnaista. Kaikenkattavan ohjeistuksen luominen on näin ollen mahdotonta ja ohjeistuksessa tulisi painottaa tapauskohtaista harkintaa, jotta erilaisista kulttuurisista konteksteista peräisin olevat ihmisjäännökset voivat saada kunnioittavaa kohtelua eivät vain suomalaisessa, vaan myös oman kulttuurinsa viitekehyksessä.

¹⁰ Työryhmän vuonna 2003 julkaiseman raportin löytää osoitteesta:
http://www.museumsbund.de/fileadmin/geschaefte/dokumente/Leitfaeden_und_anderes/DCMS_Working_Group_Report_2003.pdf

6. Lyhenteet, lähteet ja kirjallisuus

Käytetyt lyhenteet

ICOM = International Council of Museums

MML = Muinaismuistolaki

Alkuperäislähteet

Muinaismuistolaki 295/1963 <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1963/19630295> (haettu 11.12.2013)

Haastatteluaineisto kerätty 18.11.2013-20.3.2014
Aineisto kirjoittajan hallussa.

Aboa Vetus & Ars Nova, sähköposti museon edustajalta 20.1.2014

Helsingin kaupunginmuseo, sähköposti museon edustajalta 19.11.2013 ja 17.12.2013.

Helsingin yliopistomuseo, sähköposti museon edustajalta 19.11.2013 ja 22.1.2014.

Hiekan taidemuseo, sähköposti museon edustajalta 19.2.2014

Iisalmen luontomuseo, sähköposti museon edustajalta 9.1.2014

Kulttuurien museo, sähköposti museon edustajalta 2.1.2014

Museo 1, sähköposti museon edustajalta 18.11.2013

Museo 2, sähköposti museon edustajalta 20.1.2014

Museo 3, sähköposti museon edustajalta 16.1.2014

Museo 4, sähköposti museon edustajalta 26.3.2014

Pohjois-Pohjanmaan museo, sähköposti museon edustajalta 29.1.2014

Porvoon museo, sähköposti museon edustajalta 17.12.2014

Raahen museo, sähköposti museon edustajalta 6.2.2014

Rauman museo, sähköposti museon edustajalta 23.1.2014

Satakunnan museo, sähköposti museon edustajalta 20.1.2014

Tampereen luonnontieteellinen museo, sähköposti museon edustajalta 19.2.2014

Turun Museokeskus, sähköposti museon edustajalta 20.1.2014

Kirjallisuus

- Alfonso, Marta P. & Joseph Powell 2007: Ethics of Flesh and Bone, or Ethics in the Practice of Paleopathology, Osteology, and Bioarchaeology teoksessa *Human Remains – Guide for Museums and Academic Institutions*. Altamira Press. (edit. Cassman, Odegaard & Powell) 5-19.
- Carpelan, Christian 2005: Reliikki, relikti – jäännös, jäännös. Arkeologeilla sanat sekaisin. *Muinaistutkija* 1/2005.
- Goodnow, Katharine 2006: Why and When Do Human Remains Matter: Museum Dilemmas julkaisussa *Human Remains and Museum Practice* (edit. Lohman & Goodnow). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Barcelona. 16-20.
- Harlin, Eeva-Kristiina 2008: Recalling Ancestral Voices – Saamelaisten kulttuuriperinnön kartoitus. Interred IIIA-projektin loppuraportti. (SIIDA, Ájtte & Várjjat Sami Musea)
<http://www.samimuseum.fi/heritage/suomi/Loppuraportti/loppuraportti.pdf>
 (haettu 21.3.2014)
- Have, Paul Ten 2008: Understanding qualitative research and ethnomethodology . Sage, London.
- Holyoak, Vince 2006. Somebody's Husband, Somebody's Son: Crash Sites and the War Dead julkaisussa *Human Remains and Museum Practice* (edit. Lohman & Goodnow). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Barcelona. 91-96.
- Lapinoja, Minna 2011: Resolving the Human Remains Crisis in British Archaeology: A Reply with Insight into Related Issues in Finland. *Papers from the Institute of Archaeology* (PIA): 15-19
<http://www.pia-journal.co.uk/article/view/pia.371/432> (haettu 12.12.2013)
- Lipponen, Sanna: E niin kuin etiikka *Muinaistutkija* 2/2010.
http://www.sarks.fi/mt/pdf/2010_2.pdf (haettu 17.3.2014)
- Lohman, Jack 2006a: *Introduction* julkaisussa *Human Remains and Museum Practice* (edit. Lohman & Goodnow). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Barcelona. 10-15.
- Lohman, Jack 2006b: *Parading the Dead, Policing the Living* julkaisussa *Human Remains and Museum Practice* (edit. Lohman & Goodnow). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Barcelona. 21-24.
- Martin, Marilyn 2006: *The Miscast Exhibition at the South African National Gallery*. *Human Remains and Museum Practice* (edit. Lohman & Goodnow). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Barcelona. 33-41

McManamon, F. 2006. Policy and Practice in the Treatment of Archaeological Human Remains in North American Museum and Public Agency Collections. julkaisussa *Human Remains – Guide for Museums and Academic Institutions* (edit. Cassman, Odegaard & Powell. Altamira Press. 2007.)

Human Remains & Museum Practice (edit. Lohman & Goodnow). United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Barcelona.

Morris, Alan G. 2007: Documentation – History and the Resources of Skeletons in Collections teoksessa *Human Remains – Guide for Museums and Academic Institutions*. Altamira Press. (edit. Cassman, Odegaard & Powell) 151-161.

Sadongei, Alyce & Phillip Cash 2007: Indigenous Value Orientations in the Care of Human Remains teoksessa *Human Remains – Guide for Museums and Academic Institutions*. Altamira Press. (edit. Cassman, Odegaard & Powell) 97-101.

Salo, Kati & Kivikero, Hanna: Ihmisjäännösten käsittelyn etiikkaa. *Muinaistutkija* 2/2010. http://www.sarks.fi/mt/pdf/2010_2.pdf

Tiittula, Liisa & Ruusuvuori Johanna 2005: Johdanto teoksesta *Haastattelu – Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* Vastapaino (toim. Tiittula & Ruusuvuori) 9-20.

Tiittula, Liisa & Rastas, Anna & Ruusuvuori, Johanna 2005. Kasvokkaisesta vuorovaikutuksesta tietokonevälitteiseen viestintään – Virtuaalihaastattelun näkymiä. Tiittula, Liisa & Ruusuvuori, Johanna (toim.) *Haastattelu – Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus* Vastapaino: 264-271

Internet-lähteet

ICOM: Code of Ethics for Museums, 2013
http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Codes/code_ethics2013_eng.pdf (haettu 27.11.2013)

ICOM Suomen Komitea ry – Museotyön eettiset säännöt, 2005
<http://finland.icom.museum/etiikka.html> (haettu 5.12.2013)

Daily Mail 1.11.2010 <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1323443/Museum-displays-human-remains-covered-fear-offending-pagans.html> (haettu 20.8.2014)

Moilanen, Ulla: Ihmisjäänteiden näytteilleasettamisen eettisyydestä museoissa
Kuriositeettikabi.net 1/2014
<http://kuriositeettikabi.net/01-2014/moilanen.html> (haettu 17.3.2014)

New York Times 24.5.2013 http://www.nytimes.com/2013/05/25/arts/design/museums-move-to-return-human-remains-to-indigenous-peoples.html?_r=1& (haettu 19.3.2014)

The Guardian 25.10.2010

<http://www.theguardian.com/culture/2010/oct/25/museums-human-remains-display>

(haettu 19.3.2014)

Working Group on Human Remains

http://www.museumbund.de/fileadmin/geschaefts/dokumente/Leitfaeden_und_anderes/DCMS_Working_Group_Report_2003.pdf

(haettu 21.3.2014)

Yle 27.9.2011

http://yle.fi/uutiset/kolttavainajat_palasivat_kotiin/5429347

(haettu 19.3.2014)

Liitteet

Liite 1: Kysymykset

1. Ovatko ihmisjäännökset museossanne kokoelmissa vai osana näyttelyä?
 2. Ovatko kokoelmissa sijaitsevat jäännökset olleet joskus esillä?
 3. Monenko yksilön jäännöksiä museossanne arviolta on? (Mikäli yksilömäärän arvioiminen on vaikeaa, riittää tähän karkea arvio tai esimerkiksi tieto siitä, montako ihmisjäännöksiä sisältävää alanumeroa museon kokoelmissa on.)
 4. Millaisia kommentteja museonne on saanut ihmisjäännösten esittelystä museon kävijöiltä?
 5. Onko museollanne virallista linjaa ihmisjäännösten esittelyyn? Onko esimerkiksi päätetty kokonaan luopua jäännösten esittelystä näyttelyissä vai käsitelläänkö asia aina tapauskohtaisesti?
 6. Ovatko museossanne olevat ihmisjäänteet peräisin eri ajoilta?
 7. Onko museossanne esimerkiksi historialliselta ajalta peräisin olevia jäännöksiä, joiden kohdalla vainajan henkilöllisyys olisi teoriassa selvitettävissä tai jo tiedossa?
 8. Noudatetaanko museossanne historiallisten ihmisjäännösten kohdalla samoja käytäntöjä kuin esihistoriallisten? Millaisia erilaisia käytäntöjä museossanne on ihmisjäännösten esittelyyn, säilyttämiseen tai käsittelyyn liittyen?
 9. Onko museossanne sijainneita jäännöksiä uudelleenhaudattu? Millaisia syitä uudelleenhautauksen takana on ollut?
- Viimeisiin kysymyksiin voi halutessaan vastata useampikin henkilö samasta museosta:
10. Koetteko, että museoalalla on tarpeeksi keskustelua ihmisjäännöksiin liittyvistä eettisistä kysymyksistä?
 11. Koetteko että alalla tarvitaan tarkempaa ohjeistusta ja koulutusta aiheeseen liittyen?